

Aktuális számunkból

Előző számunk

Archívum

Repertórium

Kereső

Impresszum

Beszerezési helyek

Olvasói vélemények

Fotógaléria

Linkajánló

Muzsika 2004. október, 47. évfolyam, 10. szám, 35. oldal

László Ferenc:

Bartók "sovén" elragadtatása 1903-ban

"Pósa-dalok - "Elza-dalok"!

Az 1902-es év terméseként jegyzett *Négy dal Pósa Lajos szövegeire*, BB 24 (DD 67, W 1) Bartók század eleji nacionalista fellángolásának legkorábbra keltezett zenei dokumentuma. E fellángolás legnagyobb szabású, jelkép értékű alkotói megnyilvánulása a *"Kossuth" szimfóniai költemény* megkomponálása volt. " ez időben indult meg Magyarországon az az ismert sovén politikai áramlat, amely a művészet terén is érezhetővé vált. Arról volt szó, hogy a zenében is valami specifikusan magyart kell teremteni. Ez az áramlat elragadott engem is, és ráterelte figyelmemet népzeneink tanulmányozására, helyesebben annak tanulmányozására, amit akkoriban magyar népzeneinek tartottak" - írta Bartók 1918-as *Önéletrajzában*.¹ A forrás, amelyből zenéjének magyarsága ekkoriban merítettett, a tévesen népzeneinek tartott, jellegzetesen 19. századi fogantatású népies műdal volt. Az út, amelyen a zeneszerző ekkor elindult, hosszú távon zsákutcának bizonyult volna, mert ez a stílusréteg oly szorosan összefügg az európai jellegű műzene dúr-moll rendszerével és a 19. század zenéjének bizonyos harmóniai közhelyeivel, hogy belőle kiindulva nem sikerült volna új 20. századi zenét teremteni. Később Bartók maga is megtagadta "Pósa-dalait". Amikor 1925 tavaszán az Universal Edition fölvetette, hogy kiadná a századelőn Bárd Ferencnél megjelent zsengeit, válaszlevelében kifejtette, hogy nem tanácsolja a *Négy zongoradarab*, BB 27 (DD 71, W 6) újbóli megjelentetését, ami pedig a négy dalt illeti, újrakiadásuk ellen a leghatározottabban tiltakoznék.²

A mű fogalmazványa és tisztázata ismeretlen. Fő forrása a szerző gondozta és korrektúrázta első kiadás: *Bartók Béla | Négy dal | Pósa Lajos szövegeire | 1. Őszi szellő | 2. Még azt vetik a szememre | 3. Nincs olyan bú | 4. Ejnye! Ejnye!* Budapest-Wien-Leipzig: Bárd Ferencz és Testvére, év n. [1904]. Datálásának egyetlen forrása a nyomtatott kottakép végén megjelenő adat: *Budapest, 1902*. A kiadvány a Pesti Könyvnyomda r. t. metszése és nyomása, a nyomólemez jelzete B. F. T. 798. Az 1903-as keltű *Négy zongoradarab*tal együtt 400 koronáért adta el Bartók a kiadónak;³ ezzel a két füzettel jelentkezett először a kottapiacon.

"A Pósa-dalok" korábbi műalakját rögzíti Gruberné kézirata, amely a budapesti Kodály Archívum tulajdona (jelzete: Ms. mus. ext. 7). Az elveszett fogalmazvány másolata. A nyomtatott verzió sorszámait véve alapul, a dalok sorrendje itt 1. (*Őszi levél* címmel), 3., 4., 2. A 4. dal a végleges változathoz képest kisterccsel fonnebb, Asz-dúrban áll.

Dille műjegyzéke 76-os sorszámmal egy további, négy darabból álló dalcsoportot is említ, amelyet húga, Elza 18. születésnapjára (1903. június 11.) komponált Bartók, s amelynek kottáját utóbbi 1943-ban elvesztette. 1949-ben, amikor erről Dillével beszélt, már a dalok szövegére sem emlékezett Elza,⁴ aki Demény Jánossal is közölte, hogy négy, a bátyjától kapott dal kézirata 1943-ban elveszett.⁵ Dille cikke nyomán Somfai László műjegyzékében is feltűnik ez a tétel: "BB 32 (DD 76) Négy dal énekhangra és zongorára (1903) (elveszett)".⁶

Demény is, Dille is erre az elveszett opusra vonatkoztatta Bartók 1903. június 18-án, édesanyjának írott levélrészletét: "Grubernének nagyon tetszik a »4

dal«, mondd meg Böskének hogy becsülje meg őket, mert ezt a »leendő magyar Beethoven« (!) komponálta. Hát én nem ismerek jobb *magyar dalt* azoknál. Ez egyébként nem nagy mondás, mert roppant kevés *magyar dal* van".⁷ (Ha valaki nem tudná: Gruber Henrikné, a későbbi Kodály Zoltáné akkoriban Bartók magántanítványa volt, Böske Bartók húgának, Elzának volt alternatív, magyarosított beceneve.)

Szerintem a négy "Elza-dal" nagyon nagy valószínűséggel azonos a négy "Pósa-dallal". Hiszen utóbbiakat másolta le magának Gruberné! A fönnebb idézett levél tanúsága szerint Gruberné Bartók *magyar* dalait dicsérte, és azok kottája volt 1903. június 18-án Elzánál, ahonnan többé nem került elő; elképzelhető 1903-ban ennél a csárdásos-hallgatós dalcsoportnál "magyarabb" zene a "leendő magyar Beethoven" tollából? Őszintén szólva nem is értem, miért kellett Deménynek és Dillének elfogadnia, hogy két különböző "négy dal"-ról van szó.

A tényeknek ez az újraértelmezése igazolná a Gruberné másolatán feltűnő 1903-as évszámot, amelynek nem lehet más forrása, mint Bartók ösfogalmazványa. Igaz, egyben megkérdőjelezné a nyomtatott kotta végén szereplő "1902"-t, amelyet Bartók írt föl 1904-ben a kiadónak átadott, ma ismeretlen metszőpéldányra. Ámde az 1902-es keltezését egyéb életrajzi adalékok is megkérdőjelezzik! Köztudott, hogy 1902 Bartók életében mindenekelőtt és mindenekfölött a "villámszerű" Richard Strauss-élmény befogadásának az éve volt, amely az *Also sprach Zarathustra* februári fölfedezésével kezdődött, s amely a *Heldenleben* zongoraváltozatának 1903. januári, bécsi bemutatója révén a következő naptári évre is átnyúlt. A családi levelek 1902-es, bőven áradó, Bartók életének sok eseményére igen részletesen kiterjedő sorozatában nemhogy Pósa-dalokról nem esik szó, de semmiféle más magyar kompozícióról sem. Sőt a levelek tanúsága szerint Bartók még 1902 októberében is meglehetősen értetlenséggel viszonyult a magyar zene eszményéhez, ha nem éppen a fogalmához is. (*"Mikor beiratkoztam a zeneszerzésre, aszongya a titkár: aztán most komponáljon is. Hivatkoztam szimfóniámra. Erre ő aszongya: igen de komponáljon - aszongya - valami magyart. Mire én nevetni kezdek. Erre ő aszongya: no lám! ilyenek maguk. Ha aszongyuk, komponáljanak valami magyart, hát elkezdenek nevetni. Odajött erre az igazgató s figyelmembe ajánlotta Arany »Rodostó«-ját. Aszongya lehet erre valamit komponálni s beleszőni a Rákóczy induló hangjait. - No iszen gratulálok magamnak!"*)⁸

A magyar népdal iránti érdeklődésének legkorábbi jelét csak 1903. április 1-jei levelében olvassuk, amelyben nővérétől kérdi, ismeri-e "Az egri ménes mind szürke...", illetve az "Édesanyám ha bemegy..." kezdetű "népdalokat". Ekkor tűnik föl levelezésében a "Böske" becenév is, mégpedig olyan szövegösszefüggésben, amely merőben új az eddigi levelek hangvételéhez képest: *"Legyen Böske magyar ruhában koncertemen."*⁹ Az 1903. március 18-án kelt levélben "Böske" még "Elza" volt!¹⁰ A levelek tanúsága szerint tehát nem korábban, mint 1903. tavaszán gerjedt Bartók személyiségében az a szemléletváltási folyamat, amely a *Kossuth* és - június 11-ét, húga tizennyolcadik születésnapját megelőzőleg - a négy Pósa-dal megkomponálásához vezetett. Hadd idézzem Ujfalussy József klasszikus Bartók-életrajzának idevágó, pontos fogalmazású mondatát, melyet érvelésem megerősít, a "Pósa-dalok" 1902-es datálásának elfogadása viszont megkérdőjelezné: "1903 [...] Az év tavaszán, a politikai küzdelmek és az országszerte megélnékülő hazafias mozgalmak hatására meg-érlelődött benne az elhatározás, hogy zenei tevékenységét a nemzeti kultúra szolgálatába állítja."¹¹ Frappánsabban világítja meg a mozzanatot az újabb, ma már szintúgy klasszikusnak tekinthető Bartók-életrajz, a Tallián Tiboré: "Életrajzi adatoknál előbb árulkodik az 1902-es *Négy dal* [] arról, hogy a magyar zene megteremtésének célja legalább annyira közrejátszott Bartók zeneszerzői újraindulásában, mint Strauss."¹² Talliánnak tehát föltűnt az életrajzi adatok és az 1902-es keltezés inkongruenciája, csak éppen hogy megkérdőjelezhetetlennek tekintette a Bartók megadta s az alap kutatás

szentesítette évszámot.

"Igen, de Bartók tán csak tudta, miért íratott 1902-t a nyomtatott kotta végére!" - mondhatják az ellenvetők. Van erre válasz: Gruberné "Pósadalog"-másolatán viszont az 1903-as évszám nem származhat máshonnan, mint Bartók fogalmazványáról!

Ha a Bartók-kutatás elfogadja a következtetést, hogy Bartók (vagy Bárd Ferenc?) tévedett egy évet, és hogy az elveszettnek mondott "Elza-dalok" nem más, mint az 1903-ban komponált, 1904-ben Bárdnál megjelent "Pósadalog", nemcsak a Bartók-műjegyzék szabadul meg egy sosem látott műterhétől. A Tallián jelezte időrendi nem egyezés is feloldódik. Ellentmondás nélkülivé válik egy fontos életrajzi és alkotástörténeti mozzanat: közelebbről és biztosabban datálhatjuk Bartók ifjonti nacionalizmusának jelentkezését.

Ismeretes, hogy ennek a korszakának nemsokára a magyar parasztzene és a magyarországi nemzetiségek paraszttzenéjének a fölfedezése vetett véget.

Jegyzetek

¹ In: (közreadja) Tallián Tibor, *Bartók Béla önmagáról és műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról (= Bartók Béla írásai, 1)*. Budapest: Zeneműkiadó, 1989, 28.

² Bartók 1925. máj. 1-jén kelt levele az Universal Editionhoz. Kiadatlan dokumentum Bartók Péter tulajdonában, fénymásolata - a kiadó valamennyi Bartók-levelének fénymásolatával együtt - a budapesti Bartók Archivumban tanulmányozható.

³ Lásd 1904. március 17-i, Dietl Lajosnak írt levelét, in: (szerk.) Demény János: *Bartók Béla levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 76.

⁴ Denijs Dille, *Thematisches Verzeichnis der Jugendwerke Béla Bartóks. 1890-1904*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974, 150.

⁵ Demény János, "Bartók Béla tanulóévei és romantikus korszaka", in (szerk.) Szabolcsi Bence és Bartha Dénes: *Zenatudományi tanulmányok, II., Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954, 370.

⁶ Somfai László: *Béla Bartók. Composition, Concepts and Autograph Sources*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 361.

⁷ (Szerk.) ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla családi levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981, 106.

⁸ Uo., 70.

⁹ Uo., 95.

¹⁰ Uo., 95.

¹¹ Ujfalussy József: *Bartók Béla*. 3. , javított kiadás, Budapest: Gondolat, 1976, 489.

¹² Tallián Tibor: *Bartók Béla*. Budapest: Gondolat, 1981, 38.

A Négy dal első kiadásának címlapja

E-mail Fel Vissza